

«ТАКОЮ ВІН МЕНЕ ЛЮБИВ» — ТО ПРОМОВЛЯЮТЬ ЇЇ ОЧІ... (ОБРАЗ ЛИКЕРИ ПОЛУСМАК У ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

В. А. Герасимчук

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна
valandr1313@gmail.com

V. Herasymchuk

National Technical University of Ukraine
"Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8896-8478>

Присвячується Герейло Світлані Олександрівні

В. А. Герасимчук. «Такою він мене любив» — то промовляють її очі... (Образ Ликери Полусмак у житті та творчості Тараса Шевченка)

У статті розглянуто драматичну історію взаємин Тараса Шевченка і Ликери Полусмак та її віддзеркалення в ліричній поезії останнього творчого періоду Тараса Шевченка, у т. зв. Ликериному циклі. Лінгвофілософський аналіз періоду зародження, розквіту і згасання почуття, що об'єктивізує різні екзистенційні стани Тараса, презентує нові смислові акценти в реальній історії взаємин і у творчості поета. Творче піднесення митця, спричинене посиленням почуття кохання, відкарбувалося в поезії «Ликері», її портреті; екзистенціали зневіри в буттєвому контексті простежуються в поезії «Барвінок цвів і зеленів...» і, зрештою, екзистенціали розпачу і усвідомлення неминучої самотності оприявнюються в поезії «Л». Мета статті: розкрити глибинну суть істинних взаємин Тараса і Ликери. Особлива увага в статті приділена духовному й душевному пориву Ликери після смерті Тараса. Наголошується, з якою великою людською жертовністю вона віддавала шану і прихильність людині, яку, на жаль, свого часу так легковажно втратила, і тільки глибоко усвідомивши провину за втрачене щастя, довгі роки зігрівала «самотню хату» Тараса.

Ключові слова: *драматична історія, поетичний твір, ліричний герой, лірична героїня, екзистенціали кохання, зневіри, роздратованості, розпачу, самотності.*

V. Herasymchuk. "That's how he loved me" — that's what her eyes say... (The image of Lykera Polusmak in the life and works of Taras Shevchenko)

The article is devoted to consideration of the dramatic history of the relationship between Taras Shevchenko and Lykera Polusmak and its reflection in the lyrical

poetry of Taras Shevchenko's last creative period, the so-called Lykera's cycle.

The relevance of the article lies in the search for new semantic accents and in the real history of relationship and in the works of the poet, in his intimate lyrics. The whole story of the long-cherished and finally found but then suddenly lost paradise, which is partially transformed into somewhat existential meditative understanding of paradise as incomplete lonely place, is reflected in three poems of Shevchenko dedicated to these events and experiences. The linguistic and philosophical understanding of the period of birth, flourishing and fading of feeling objectifies the various existential states of Taras. Emotional, spiritual and creative elevation of the poet, caused by the strengthening of the feeling of love, is emphasized (poetry "To Lykera", her portrait); the existential elements of despair and irritation are traced in the material context of epistolary sources, in the memories of eyewitnesses and creativity (poetry "The periwinkle bloomed and turned green...") and, ultimately, the existential elements of despair and awareness of inevitable loneliness are revealed (poetry "L"). Lykera's cycle continues in philosophical poems with frankly critical introspection of life journey and ironic anticipation of its end ("The summers of youth have passed...", "If we had someone to sit down to eat bread with...", "Why don't we leave, niece, ...").

The purpose of the article is to reveal the deep essence of the true relationship between Taras and Lykera, confirmed by the poet's lyrics and bypassed by many researchers.

The methodology of the theoretical analysis. On the basis of the biographical approach, the complex life collision between lovers is revealed, caused by the provocative influences of Taras Shevchenko's entourage.

Lord's supremacy, emphasizing social inequality affected the breakdown in the relationship between Taras

and Lykera. Entourage of Taras never understood that in women he wanted to see something from his childhood memories, from his first childhood fascination with Oksana Kovalenko, who captivated his soul for the rest of his life: sincere feelings, natural beauty. He dedicated many poems to Oksana and often reproduced her bright image (“We together used to grow up, we used to love when we were children...”, “You didn’t pray for me”, “I was thirteen years old...”). In this, the views of Taras correlate with the views of Henri-Louis Bergson — the French philosopher, the representative of intuitionism and philosophy of life, according to whom, a person has only the past, which in the course of his/her further life shapes his/her present, determines the future exclusively from the view of the past, which is extrapolated in thoughts, in deeds, etc.

The results. Therefore, it becomes quite clear that the image of Oksana lived in Shevchenko’s soul all his life, he looked for her features in every woman with whom he dreamed of connecting his fate. The article substantiates Lykera’s spiritual and emotional impulse after the death of Taras. With great human sacrifice, she paid respect and affection to the person whom, unfortunately, she lost so carelessly at one time, and only after deeply realizing the guilt for the lost happiness, she warmed the “lonely house” of Taras for many years.

Keywords: *a dramatic story, poetic work, lyrical hero, lyrical heroine, existential themes of love, despair, irritation, despair, loneliness.*

Актуальність теми дослідження. Тарас Шевченко, поза будь-яким сумнівом, — знакова постань в українській культурі, зважаючи на його тернистий, страждальний життєвий шлях, на його самотній творчий спадок. Це персона, яка постійно потребує нових осмислення і переосмислення з метою щоразу нової актуалізації її духовно-естетичної ваги в сучасному гуманітарному знанні.

Постановка проблеми. Однією з улюблених естетико-філософських ідей творчості Тараса Шевченка є ідея раю (і пекла). Це — одна із провідних культурних універсалій. Саме вона лежить у підґрунті його естетичної картини світу, в основі смислових глибин його нескінченних дум. Особлива сила впливу ідей Шевченка полягала в тому, що він їх виражав через поетичний світогляд засобами художньої творчості — думки його розгортаються як художні, як своєрідні смислообрази, а ставлення до світу завжди

було ліричним. Саме на ідеї раю базуються всі софійні проекти «нового життя» поета з його культурними константами: українська хата, «садок вишневий коло хати...», близька духом наречена, мати з дитяточком малим, тихі радіощі подружнього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників присвячували свої праці жіночій темі в житті і творчості Тараса Шевченка, зокрема, Т. Бовсунівська (1999), Ф. Кейда (2003), Л. Новиченко (2003), А. Ткаченко (2003; 2013), Н. Чамата (1996; 2014), О. Б. Будник (2017).

Розглядаючи образи жінок, інтимну лірику, а також художні портрети, присвячені їм поетом, названі автори досліджень актуалізують і міфологізують жіночі образи й, зокрема, образ Ликери, ставлячи його в один ряд з іншими. Ми ж у своїй статті виокремлюємо саме образ Ликери, підкреслюючи її особливий статус у житті і творчості поета. Це була і велика трагедія, і велике непорозуміння. Тарас Шевченко через свій характер, через вікову невпевненість сам доклав зусиль до приборкання почуттів до Ликери (або ж навпаки — не доклав до збереження), позбавивши себе родинного життя. Хоча творчий і буттєвий контекст поета, на нашу думку, є переконливим свідченням того, що він її по-справжньому любив.

Мета статті — на основі культурологічного підходу до життя і творчості поета, їх лінгвофілософського аналізу висувати думку про реальність його щирого почуття до Ликери і реальність її щирого запізнілого каяття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці життя Тарас Шевченко, пройшовши тернистий, страдницький шлях, найвищі почуттєві прояви, найглибинніші порухи своєї душі спрямував на творення свого особистого омріяного раю, на реальне оприявлення його у своїй, на Україні милій, у своїй хатині, із садком вишневим, зі своєю коханою жінкою. І таку жінку, Ликеру, на його переконання, він знайшов на початку 1860 року. Вона жила в домі сестри знайомого Шевченка М. Я. Макарова, куди часто навідувався Тарас. Улітку (після від’їзду своїх панів за кордон) Ликера жила в Стрельні під Санкт-Петербургом на дачі Надії Забіли, Шевченко зачастив і туди, привозив Ликері дарунки,

і там 27 липня запропонував Ликері Полусмак вийти за нього заміж (Жур, 2003). Ликера Полусмак у листах до свого господаря М. Я. Макарова також просила дозволити їй вийти заміж за Шевченка (Жур, 2003).

Уся історія омріяного знайденого раю, а згодом раптово втраченого, що частково трансформується на ближче до екзистенційного медитативного розуміння раю як неповного самотнього раю, набула свого віддзеркалення в трьох поезіях Шевченка, присвячених цим подіям і переживанням.

Перша поезія, присвячена Ликері, так і називається — «Ликері» («Моя ти люблю, мій ти друже»). Вона розкриває вільнолюбну суть ества закоханого поета, яке він так само хоче бачити у своїй коханій. Ось який спогад залишив син господині Ликери:

«Якось він (Тарас — ред.) написав матері, прохаючи її відпустити з ним Ликеру в місто за покупками... Мати відмовила, природно побоюючись відповідальності, взятої на себе стосовно молодій дівчини. Тоді Шевченко приїхав сам і особисто став просити матір про це. Вона й тут йому категорично відмовила. Він розгнівався й іронічно запитав:

– А якби ми повінчані були, то пустили б?
– Звичайно, — заперечила мати, — яке б тоді я мала право утримувати її...

Страшно роздратований Шевченко підсів тут же до столу і одразу, згарячу, експромтом накидав відому поезію:

Моя ти люблю, мій ти друже.

Не ймуть нам віри без хреста... — спрямоване проти моєї матері»

(Кибальчич, 1890).

Тарас Шевченко завжди відкидав жорсткі догми християнської святенницької моралі. У цій поезії («Ликері» — 5 серпня 1860 р.) проявляється світорозуміння поета, так чи інакше пов'язане з поняттям і явищем гуманізму, відкритого добою Ренесансу, у підґрунті якого естетика сходиться до субстанційно-людського і особистісного, коли людина позбавляється церковного диктату, постає не рабом Божим, а проявом Божим, наділеним ренесансним духом поклоніння перед величчю людини та її індивідуальною свободою («Моя ти люблю! мій ти друже! / Не ймуть

нам віри без хреста, / Не ймуть нам віри без попа. / Раби, невольники недужі! / Заснули, мов свиня в калюжі, / В своїй неволі!). Тарас пропонує Ликері з надією, що вона з ним однієї крові, своє бачення вільнолюбства, незалежності від тих, хто підпорядковує своїй волі інших, а самі і є рабами. Він дає їй поради (Мій ти друже, / Моя ти люблю! Не хрестись, / І не кленись, і не молись / Нікому в світі! Збрешуть люде, / І візантійський Саваоф / Одурить! Не одурить Бог, / Карать і миловать не буде: / Ми не раби Його — ми люде!»). В останньому рядку втаємничено стриженевий смисл, пов'язаний не з людьми, не з церквою, не з посередниками Бога на землі, а з Богом у Ренесансному розумінні, вищою силою, для якого люди не раби, а «богорівні» люди, і саме такий Бог, має надію поет, допоможе їхньому з Ликерою щастю, їхньому такому жаданому омріяному земному раю («Моя ти люблю! усміхнись / І вольную святую душу / І руку вольную, мій друже, / Подай мені. То перейти / І Він pomoже нам калюжу, / Поможе й лихо донести / І поховать лихе дебеле / В хатині тихій і веселій») (Шевченко, 2001–2005).

Ця поезія з обнадійливими думками і замислами була написана в розквіті їхнього кохання. *Хатина тиха і весела* — це та така уявна й така очікувана сакральна локація ніби такого близького і такого здійсненого родинного раю в уяві Тараса Шевченка.

Тоді закоханий поет і художник намалював портрет Ликери (Шевченко, 1857–1861) (див. рисунок 1).

У портреті прочитується два сприйняття: художника своєї підопічної і дзеркально: самої підопічної художника. Ликера сприймає автора свого портрета з невідомою приємністю і допитливістю. Леде усміхнена, посмішка як для покоївки — відкрита, смілива, очі випромінюють ніжність і грайливу цікавість, у ній підкуповують природна зовнішність і природна внутрішня принадність. Художник також тепло сприймає Ликеру, на ній — білого кольору блуза, символ молодості і чистоти, стрічка на волоссі, слов'янський і український національний атрибут, який, можливо, сколихнув спогади про дитячі роки, про дівчинку Оксану. Відчувається, що портрет написаний зі щирими теплими

Рис. 1. Портрет Ликери, літо 1860 р.

почуттями і з любов'ю. Але кохання тільки зароджується і за певних обставин могло б зрости до справжнього діалогу душ, діалогу людей, які розуміють одне одного, розуміють мову кохання (це впливає зі смислового сюжету портрета). Проте цього, на жаль, не сталося — діалог не започаткував акт сакрального смислотворення — ні як діалог серця, ні як діалог культур. Така комунікативна ситуація героя спричинилася тим, що Тарас так і не зміг налаштуватися на хвилю душевного діалогу з Ликерою з різних причин і передовсім — у зв'язку з упередженим ставленням до шлюбу з Ликерою його оточення.

Ликера Полусмак — останнє кохання Тараса, остання його надія на родинну ідилію. Він зустрів її під завісу свого життя. 46-річний «наречений» із невтомною наполегливістю завойовував серце молоді 19-річної дівчини — його зусиллями її відпустили на волю, поет винайняв їй квартиру (хоча, правда, вона продовжувала бути покоївкою), засипав подарунками. Він навіть робив ескізи одягу для Ликери, за якими його шили у французькому магазині, зрештою, запропонував їй одружитися і переїхати в Україну.

Та складалося все не просто. Хоча поет, як міг, захищав свої щирі, глибокі почуття, мало хто зі знайомих Тараса схвалював його стосунки з

Ликерою. Тараса Шевченка в Санкт-Петербурзі знали як славетну людину — художника, поета, друга багатьох відомих людей Російської імперії, з-поміж них і земляки — українці. Багато хто з них не тільки не вірив, а й був переконаний, що і кохання, і шлюб між Тарасом Шевченком та покоївкою неможливий, тому що він нерівний. Його відмовляли від заручин.

Про свою ситуацію з Ликерою поет писав у листі до брата Варфоломія: «Я оце заходився жениться... Будуще подружжє моє зоветься Ликеря — крепачка, сирота, така сама наймичка, як і Харита, тільки розумніша од неї, письменна і по-московському не говорить. Вона землячка наша із-під Ніжина. Тутешні земляки наші (а надто панночки) як почувли, що мені Бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. Івалтом голосять: не до пари, не до пари! Нехай їм здається, що не до пари, а я добре знаю, що до пари» (Шевченко, 2001–2005).

Так він думав, вірив у це і щиро надіявся, що зможе стати щасливим з Ликерою. Піклувався він і про її здоров'я. В одному з листів до Н. М. Забіли (серпень 1860 р.) читаємо:

«Любая Надежда Михайловна.

Передайте оце добро Ликері. Я вчора тільки почув, що вона занедужала. Дурна десь тьопала по калюжах та й простудилася. Пришліть з Федором мерку з її ноги. Закажу теплі черевики, а може, найду готові, то в неділю привезу.

Щирий ваш Т. Шевченко

[Пере]кажіть з Федором, чи лучше їй, чи ні»

(Шевченко, 2001–2005).

Об'єктивний, неупереджений портретний опис і більш-менш позитивну характеристику Ликери, на нашу думку, ми знаходимо в російського письменника Івана Тургенєва: «У пані Карташевської була покоївкою дівчина, малоросіянка, на ім'я Ликера; створіння молоде, свіже, трохи грубувате, не дуже гарне, але по-своєму привабливе, з чудовими білявими косами і тією чи то гордовитою, чи то спокійною поставою, яка властива її племені. Шевченко закохався в цю Ликеру і вирішив одружитися з нею; Карташевські спочатку дивом дивувались, але кінчили тим, що визнали її нареченою поета і навіть почали робити їй подарунки та шити придане; зі свого боку Шевченко старанно готувався до

весілля, до нового життя... Та Ликера сама передумала й відмовила своєму нареченому. Її, мабуть, злякали вже немолоді роки Шевченка... й крута удача; а оцінити високу честь бути дружиною народного поета вона була неспроможна» (Бородіна & Павлюка, 1982).

Земляк Ликери, дослідник Віталій Пригоровський став на захист молодій дівчині, акцентувавши на багатьох речах, зокрема на неприхованому лицемірстві і нещирості стосовно неї. Дорогий український наряд («Одних стрічок було на мені, — розповідала Ликера, — яких півсотні аршин та з десять низок намиста»), у який одягали покоївку, підкреслював Ликерину вроду для гостей лише з метою підтримання іміджу її господарів і господинь. Насправді ж, Ликера, за її словами, «ні з ким з тих панів не балакала, бо не мала права». (Згадаймо таку саму показову роль козачка Тараса в домі пана Енгельгардта). А коли Карташевські відбули за кордон і дівчину залишили за прислугу рідним борзнянським сестрам Надії Забілі та Олександрі Куліш, потреба піклуватись Ликерою одразу відпала. «Я тоді жила в Стрельні... — згадувала Ликера, — і було мені дуже погано...», ходила «в дірявих черевиках і обірвана». Панське оточення, щоб відвернути Ликеру від Тараса, буквально ополчилось проти неї. Особливо Олександра Куліш та Надія Забіла. «Як моя мати почула сю звістку, — читаємо спомин Забілиної доньки, — їй здавалось, що стеля звалилась на її голову... — Боже мій, — скрикнула вона, не тямлячись від горя і здивування, — що ви задумали, Тарасе Григоровичу?! Хіба ви не знаєте, що то таке Ликера?! І тут відразу, не роздумуючи, вона розказала йому про Ликеру, що знала недоброго, і стала його намовляти, щоб покинув свій чудний намір». «Панночки» опускалися до найбрудніших характеристик молодій дівчині: мала «чорну душу», ледача, неохайна, зухвала, вона вважала, що робить честь Т. Шевченкові, йдучи за нього. «Боже мій! Як він засліплений! Поет і проза! Він створив собі ідеал і не хоче поглянути (на Ликеру) простими очима, а нам так боляче за нього», — писала Олександра Кулішева. Під-

креслювали легковажність Ликери, її грубість, навіть (який жах?!) самостійність у вчинках, що не надто схоже на поведінку служниці, але наводить на крамольну думку, все ж таки було в ній щось від самодостатніх, вільнолюбних, лайливих, тобто гострих на язик українських жінок. На лайливі висловлювання не скупився і сам Тарас, коли зачіпали його хворі душевні струни. Та й болюча реакція на кпини панів, на їхнє зверхнє ставлення й принизлива залежність від них і для Ликери, і для Тараса Шевченка була нестерпною. Характери не в усьому, звичайно, але багато в чому були близькі. І навіть реакція на розрив є передбачуваною. Зі свого боку налаштували і Ликеру проти Тараса¹.

Але Тарас чомусь настійливо, безоглядно йшов до своєї мрії, до свого райського щастя. І не знайшлося жодної доброї душі, яка поговорила б з поетом про його почуття, яка зробила б спробу дослухатися до молодій дівчині Ликері і допомогти обом відкрити двері до їхнього спільного майбутнього. Панська зверхність, підкреслення соціальної нерівності вплинули на розлад у стосунках Тараса і Ликери.

Оточення Тараса так і не зрозуміло, що в жінках він хотів бачити щось від його спогадів з дитинства, від його першого дитячого захоплення Оксаною Коваленко, яка полонила його душу на все життя: щирими почуттями, природною красою. Оксані він присвятив багато поезій і часто відтворював її світлий образ («Ми вкупочці колись росли, маленькими колись любились...», «Не молилася за мене»). Їй же присвячена поема «Мар'яна-черниця». А в поезії «Мені тринадцятий минало...» Тарас відтворив розмаїту палітру почуттів, у якій гармонійно злились воедино сприйняття природи, стан душі і перші прояви закоханості, що почали зароджуватися в ньому: «А дівчина при самій дорозі / Недалеко коло мене / Плоскінь вибирала / Та й почувала, що я плачу / Прийшла, привітала / Утирала мої сльози / І поцілувала...» (Шевченко, 2001–2005).

Анрі-Луї Бергсон — французький філософ, представник інтуїтивізму і філософії життя стверджував, що людина має лише минуле, яке

1. Див. докл. про обставини знайомства, заручини і наклепи та розрив Тараса Шевченка і Ликери: Бородіна, В. і Павлюка, М. «Спогади про Тараса Шевченка», 1982.

упродовж подальшого її життя формує її сьогоднішнє, визначає майбутнє виключно з погляду минулого, що екстраполюється в думках, у вчинках тощо (Бергсон, 1999).

Образ Оксани жив у Шевченковій душі все його життя, її риси він шукав у кожній жінці, з якою мріяв пов'язати свою долю.

У Тарасовій долі були й інші жінки, яким він присвячував поезії, але чомусь саме Ликера відкарбувалася в його серці спочатку як остання надія на сімейне щастя, а згодом — як душевна невиліковна рана, як безвихідна розпачлива приреченість. Ним була пережита «ціла гама... почуттів...», які вивершилися зойком «відчаєної людини» (Федченко, 1989).

Образ раю, раювання, райської насолоди в Тараса Шевченка завжди співвідноситься зі світом природи, її живої краси та з її вільним існуванням, в лоні якої Шевченко сформувався ментально як митець («Встала й весна, чорну землю сонну розбула, уквітчала її рястом, барвінком укрила; і на полі жайворонок, соловейко в гаї землю, убрану весною, вранці зустрічають... Рай та й годі!») (Шевченко, 2001–2005).

Ликера для Шевченка — це сама природа, органічно вкраплена в його пантеїстичні уявлення про світ, що, природна річ, і приваблювало поета. В одній із поезій, написаних після розриву з нею, з присвятою («Н. Я. Макарову на пам'ять 14 сентября») «Барвінок цвів і зеленів...», згорьована душа поета через образи природи змальовує свої відчуття втрати нареченої. На перший погляд, поезія малює контрастну пейзажну картину, з одного боку, райський текст («Барвінок цвів і зеленів, / Слався, розстилався...»), з другого — текст із негативною конотацією («Та недосвіт передсвітом / В садочок укрався. / Потоптав веселі квіти, / Побив... Поморозив...») (Шевченко, 2001–2005).

Змальована картина є не бароковою (як протистояння), а швидше романтичною, в якій, на відміну від барокової, знімається суперечність, але з позиції переважання не кращої сторони, а зі сторони, словами поета, недоброї, злої, — недосвіту, тобто приморозку.

Образ барвінку в українській культурі уособлював та й продовжує уособлювати протилежні значення: з одного боку, тривожні смисли — магичні, потойбічний світ, а то й смерть (не

випадково барвінок садять на цвинтарі, російською мовою він так і називається *могильник*), з іншого — нев'януче кохання, символ весілля, найпотаємніший образ сподівань і мрій Тараса про родинне щастя, чим він буквально снів.

Із цих ментальних значень барвінку випливають різні смислові картини, одна з яких — найпереконливіша: розквітле кохання було чимось (кимось) обірване. І це зрозуміло. Барвіночка (тобто кохання) шкода, а от чому шкода недосвіта, думка не розпрозорилася, спираючись на текст як на твір. Проте викликає подив скрушений мотив автора в останніх рядках поезії: шкода того барвіночка й недосвіта шкода. Барвіночка й нам однозначно шкода, а чому шкода недосвіту? Упевнено стверджуємо: без культурологічного чи семіотичного підходу до аналізу тексту ніхто не надасть осмисленої відповіді. Але якщо виходити на рівень культурологічного або семіотичного дослідження, де тексти розглядаються як «зв'язні знакові комплекси» (Ю. Лотман), що дозволяє, зокрема літературний текст, ставити в один ряд з іншими, невербальними текстами, і тоді текст справді постане «знаковим комплексом», своєрідним «конструктором» для думки, яка збирає з різних компонентів текст, у якому розкодовуються його різні смислообрази. Тобто культурологічні підходи до аналізу допускають і реальність, яка сприяє розпрозоренню смислів художнього тексту. Для цього з'ясуємо обставини написання поезії і особу того, кому присвячена поезія, а саме — «Н. Я. Макарову на пам'ять 14 сентября». Як виявляється, у «Більшій книжці» Тараса Шевченка спочатку була інша присвята: «Ликері на пам'ять 14 сентября», але потім поет густо закреслив ім'я Ликери й надписав зверху: «Н. Я. Макарову».

Образ недосвіту (у прямому значенні — ранок напровесні — до сходу сонця) — у непрямому — це панські плітки з приводу сватання Тараса до Ликери, наклепи на його кохану, загалом все те, що стояло на заваді його омріяному щастю. Йому шкода барвіночка, його втраченого раю. А недосвіта шкода, тому що до нього він відносить і свою молоду наречену, яка так потоптала його останні надії на родинне щастя («Та недосвіт передсвітом / В садочок укрався. / Потоптав

веселі квіти, / Побив... Поморозив...) (Шевченко, 2001–2005).

Закоханий поет присвятив Ликері дві поезії «Ликері» та «Л.», а в 1860 р. написав її портрет. На ньому зображена красива молода дівчина, яка знає собі ціну, з розумною посмішкою, з грайливими очима та непідробною зацікавленістю тим, хто її малював. Та й портрет Ликери, написаний Тарасом Шевченком, засвідчує аж ніяк не характерні риси служниці. Він став тим семантично-семіотичним комплексом, який розпрозорив глибинну суть їхніх стосунків, що її несвідомо, а то й свідомо прогледіли найближчі друзі і земляки поета.

Що ж насправді сталося? Дозволимо собі зіслатися на, здавалося б, подібну кульмінаційну ситуацію між героями роману «Жінка французького лейтенанта» англійського автора Дж. Фаулза. Головний герой роману англійський аристократ Чарльз Смітсон, людина вищого світу, зустрівши дивну, зневажену всіма жінку Сару Вудрафф, яку одні називають повією, інші — божевільною, одразу кинув виклик громадській думці. Він допомагає їй ціною втрати власної репутації, розриву з нареченою зі свого кола. Після близькості із Сарою був просто шокований її цнотю і, попри класові упередження, вирішив одружитися з нею. Проте Сара, яка, здавалось би, мала б радіти цьому, тим більше, що вона з перших хвилин закохалася в Джона, щезла, не залишивши адреси. Знайшлася через декілька років, пояснивши своє раптове щезнення тим, що їй хотілося стати самодостатньою, незалежною, тобто вийти заміж не із вдячності Джону, а на рівних.

Ликера теж, на наш погляд, попри заручини з такою славетною людиною, як Тарас Шевченко, спостерігаючи косі погляди панянок і пань, слухаючи їх образи та докори, хотіла одружитися на рівних. Та усвідомивши, що цього не допустить «жіноче оточення» Тараса, яке всіляко чинило різні перешкоди, саме на зло їм, з бажанням якомога більше їм нашкодити почала поводитися ще зухваліше — до ночі ходила на вечорниці, співала, кокетувала із солдатами, згадувала Надія Забіла. Складається враження, що Ликера сама відштовхувала Тараса. Та проте

ніхто не знає про останню краплю, що спричинила непорозуміння в їхніх стосунках і, зрештою, остаточний розрив.

Як бачимо, за своїм психотипом Ликера схильна відповісти не надто делікатно. Тарас думав, що своїм ставленням, подарунками заслужив на вдячність. Однак для вільнолюбних, хай і служниць, це не завжди так, а інколи й принизливо. І така жінка, як Ликера, хоча і колишня кріпачка, образила самого Тараса Шевченка, причому, напевне, надто дошкульно, що поет (такий милосердний і душевний) образився до глибини душі. І, ясна річ, у відповідь спересердя вибухнув, «віддячив такою самою мірою». Він написав своїм знайомим, колишнім господарям Ликери Надії Забілі та Миколі Макарову «А те, що осталося в Ликери (йдеться про його дарунки. — *Авт.*), спалить, та й годі!» (Шевченко, 2001–2005). І ще: «Коли бить, то треба бить так, щоб боліло... Крім речей, котрі я вас просив спалить при її очах, треба, щоб вона заплатила на квартиру 14 руб., за ключ, нею загублений, — 1 руб.» (Шевченко, 2001–2005). Шевченко не міг просто залишити Ликеру, він хотів дістати її якнайдошкульніше, щоб хоч трошки відчула, як йому боляче («спалить при її очах»), його дріб'язковість, намагання принизити Ликеру, хоча як це парадоксально, але тільки засвідчувало глибину його переживань. Він так надіявся, малював в уяві близьке щасливе раювання з Ликерою у власній хаті. Та Ликера своїм життям розпорядилась сама. Як завжди алегорично і лапідарно розкрила смисл драматичного кульмінаційного моменту в стосунках Ликери і Тараса Ліна Костенко висловлюванням, яке одразу стало крилатим: «А коли безсмертя впало на Ликеру, вона якраз по бублики пішла...» На жаль, «бублики» не припали до смаку, виявилися «черствими і пересоленими». І Ликера жила далі тяжким життям. Та й Тарасові подальша його доля не приносила радості.

У поезії «Л.» («Поставлю хату і кімнату...»), написаній за два тижні до смерті Шевченка, відкарбувалися душевний біль від розриву з Ликерою та цілковита зневіра у нездійсненні мрії — удвох, укупочці облаштувати рай. До поета, зрештою, прийшло остаточне усвідомлення майбутньої вже тільки самотньої картини раю,

що і оприявнюється у фрагменті поезії: «Поставлю хату і кімнату, / Садок-райочок насажу. / Посіжу я і похожу / В своїй маленькій благодаті. / Та в одині-самотині / В садочку буду спочивати...»).

Тарас розуміє, що рай удвох для нього втрачено, і його згорьована, неприкаяна душа схиляється до екзистенційного раю в самотині, що його він, хоч як це парадоксально, також боїться втратити. І, як завжди, трансцендентна картина раю постає в Шевченка через смислообраз сну, у якому зринають милі й близькі його серцю образи, від яких віє теплом і спокоєм — образ матері та діточок: «Присняться діточки мені, / Веселая присниться мати, / Давне-колишній та ясний / Присниться сон мені!.. І ти!..» (Шевченко, 2001–2005). І головне — і ти!.. Ликера для нього — це роз'ятрена душевна рана, вона сниться йому, як та, хто закарбувався в серці назавжди попри його бажання викреслити її зі свого життя. Почуття Тараса надзвичайно сильні, будь-який спомин про неї надто щемливий для поета. Виникають побоювання: Ликера зруйнувала його великий рай, а тепер у сні може зруйнувати й малий його рай: «Ні, я не буду спочивати, / Бо й ти приснишся. І [в] малий / Райочок мій спідтиха-тиха / Підкрадешся, наробиш лиха... / Запалиш рай мій самотний» (Шевченко, 2001–2005). Але акцентоване в поезії, знеособлене «І ти!..» засвідчує, що в поета до кінця життя попри все почуття до Ликери не згаснули. Помиляються ті, хто так настійливо відвертав Тараса від Ликери, особливо тим, що він — поетична натура, а вона — прозаїчна дійсність. І в тому, що сталося, вина і їхня, не тільки молодій дівчини і немолодого закоханого поета.

Подальша доля Ликери спростовує хибні уявлення про неї. Останній період її життя підтверджує прояв її поетичної натури, у якому відбилося хоча і запізнале, але усвідомлення нарешті того, що доля їй судила щастя, а вона «якраз по будлики пішла».

Це поезія, написана поетом за два тижні до смерті. Останнє його пристанище — омріяна оселя, висока круча, Дніпро біля порога «хати» і Ликера.

Чорновий автограф, написаний на окремому аркуші, М. В. Гербель (знайомий Тараса Шевченка,

поет і перекладач) вклеїв до свого альбому з нотаткою про обставини, за яких до нього потрапила ця чернетка: «Автограф, подарований мені покійним Шевченком тижнів за два до смерті. “Ось вам на пам'ять мої останні вірші, — сказав він, — я щойно написав їх і дарую їх вам, перекладачеві мого „Кобзаря“». Тут М. В. Гербель припустився хронологічної неточності: оскільки вірш написано наприкінці вересня 1860 р., то або М. В. Гербель бачився з Шевченком не «тижнів за два» до його смерті, або ж поет подарував йому не щойно написаний вірш (Доманицький, 1908; Павлюк, 1976).

Після розриву з Ликерою творчість Тараса набула незворотних мотивів трагізму, затьмарених заглибленістю в особисті переживання, передчуттям неминучої щемливої самотності. Ці поезії викликають моторошні відчуття втраченої назавжди не тільки надії, а й віри в облаштування свого душевного простору («Минули літа молодії...», «Якби з ким сісти хліба з'їсти...» та інші тексти). «Холодним вітром» віддає від поезії «Минули літа молодії», де поет відтворив стан обледенілої душі, яку вже ніхто, ніщо і ніколи не відігріє: «Минули літа молодії, / Холодним вітром од надії / Уже повіяло. Зима!..» (Шевченко, 2001–2005). Образ зими зумовлюється станом приреченої самотності: «Сиди один в холодній хаті, / Нема з ким тихо розмовляти, / Ані порадитись Нема, / Анікогісінко нема! / Найжахливіше те, що помирає остання надія, спливає, як лист за водою: Не жди весни — святої долі! / Вона не зійде вже ніколи / Садочок твій позеленить. / Твою надію оновить!.. / ... Сиди / І нікогісінко не жди!..» (Шевченко, 2001–2005).

В іншій поезії надривним внутрішнім мовчазним криком відлунюють ті ж самі нестерпні мотиви самотності: «Якби з ким сісти хліба з'їсти, / Промовить слово, то воно б, / Хоч і як-небудь на сім світі, / А все б таки якось жилось. / Та ба! Нема з ким. Світ широкий, / Людей чимало на землі... / А доведеться самотним / В холодній хаті кривобокій / Або під тином простягтись» (Шевченко, 2001–2005). Ці ж мотиви приреченої самотності привели поета до розпачливого кроку, спричиненого усвідомленням наближення до неминучого — прощання зі світом. У поезії «Чи не покинуть нам, небого...» він створює

художню реальність, позабуттєву ситуацію, яка стає предметом трансцендентної свідомості. З почуттям гіркої самоіронії, підсумовуючи земне життя, поет виводить себе за межі буттєвого кола, повертає обличчям до потойбіччя, майбутнього, що трансцендується звертанням до вічності, яка як романтична іронія постає в потішному трансформованому образі минулого — «веселої хати». Супутницею в цю останню путь він обирає таку ж нещасну — свою куму: «Чи не покинуть нам, небого, / Моя сусідонько убога, / Вірші нікчемні віршувать, / Та заходиться ристувать / Вози в далеку дорогу, / На той світ, друже мій, до Бога, / Почимчикуєм спочивать. / Втомилися і підтоптались, / І розуму таки набрались, / То й буде з нас! Ходімо спать, / Ходімо в хату спочивать... / Весела хата, щоб ти знала!..» (Шевченко, 2001–2005).

Дослідник П. Зайцев, який скрупульозно вивіряв фактографію життя і творчості Тараса Шевченка, залишив ґрунтовну працю про поета, слушно зауважив про стосунки Тараса і Ликери: «Ні про один з інших моментів Шевченкового життя не збереглося стільки матеріялів, скільки про цей трагічний епізод. А проте в усьому цьому багатющому “архівному фонді” стільки неясного, заплутаного, суперечливого та загадкового, що критично розібратися в ньому і вилуцтити всю правду до кінця не лише важко, а в деяких окремих моментах просто неможливо» (Жур, 2003).

До сьогодні більшість дослідників схиляється майже до одноставної думки Шевченкового оточення про Ликеру: не пара вона Тарасові. Проте є й ті, хто повернув Ликері її справжнє чисте ім'я. Зокрема, згаданий вище дослідник В. Пригоровський, земляк Ликери, у своїй статті, залучивши спогади самої Ликери, і глибоко й об'єктивно проаналізувавши життя та стосунки її з Шевченком, перебування в ролі покоївки в Карташевських, потім у «борзнянських сестер» Надії Забіли та Олександри Куліш у Стрельні, означає резонне запитання: «А сам Шевченко — пара?» Чомусь це риторичне твердження делікатно обходять, за замовчуванням: геній — завжди пара. Дослідник на основі фактів обґрунтовано доводить спланованість «земляків» Шевченка стосовно дискредитації моральної

поведінки Ликери. Слушним питанням залишилося, кого ж вони хотіли запропонувати в ролі нареченої Шевченкові замість Ликери. А така думка простежується за їхніми «дружніми» наклепами на молоду дівчину не з їхнього кола.

Як насправді пережила розрив з Тарасом Ликера — складно сказати, але те, що його образ жив у її серці після їхнього розлучення, засвідчує подальша доля жінки. За спогадами, Ликера, почувши звістку про смерть Тараса, побігла через Неву й провалилася під лід. Її врятували. Лікувалася майже третину року. Після цього вона з Петербурга переїхала в Царське Село, де вийшла заміж за перукаря.

Не пізнавши щастя зі своїм чоловіком, мабуть, все ж таки до неї прийшло запізніле усвідомлення, що, напевне, це щастя було поруч, та з її вини, коли раптом розірвала заручини, оминуло її долю. Достоту зрозуміло, що Тарас ніколи не йшов з голови, не випадково жінка потай від рідних збирала кошти на відвідини його могили.

Після смерті чоловіка, коли діти підросли, Ликера спочатку тільки навідувалася до Канєва. Згодом перебралася назавжди, щоб до кінця свого життя каятися про непоправний свій вчинок і до останнього свого дня доглядати могилу любого їй Тараса на Чернечій горі. У книзі народних відгуків, яка постійно лежала у світлиці перед портретом Шевченка, її власноручний запис свідчить також багато про що: «13 мая 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя любя, мій друже... Подивись на мене, як я каюсь...»

Місцеві діти прозвали її: «Тарасовою нареченою». Уся в траурному вбранні, Ликера годинами просиджувала біля могили, плакала. Справляла панахиду по Тарасові, клала на могилу хлібину, яблука, цукерки, роздавала гостинці тим, хто приходив скласти шану поету. Зі спогадів письменника канівчанина Олекси Кобця: «Кожного дня... неодмінно заставав стареньку коло могили, де вона з гордо піднесеною вгору головою і задивленим у далину, за Дніпро, поглядом, годинами проходжувалася стежками попри могилу. А коли прочан збирався більший гурт, раптом припадала до могили ниць, розпростирала руки, як птах на льоту, і так непорушно вилежувала по годині й більше» (Тарахан-Береза, 1998; Дудар, 2017).

Чи грала Ликера роль покаяльниці, що їй закидали нові «доброзичливці і заздрісники», чи щиро каялася, ми не братимемо на себе категорично щось стверджувати. Єдине, що можна зауважити: Ликера з великою людською жертівністю віддала шану і прихильність людині, яку, на жаль, свого часу так легковажно втратила, а тепер, усвідомивши провину за втрачене щастя, довгі роки зігрівала «самотню хату» Тараса.

Зацікавленість Ликерою Полусмак виявляли відомі діячі української культури, відвідуючи її в Каневі: артисти Г. П. Затиркевич, Л. П. Ліницька, Л. Квітка, донька відомого поета і драматурга Л. М. Старицька, яка Ликеру опікувала до самої її смерті. З нею зустрічалася в Каневі і Олена Пчілка (мати Лесі Українки). Підтримував зв'язки з Полусмак відомий археолог М. Ф. Біляшівський, про що свідчать адресовані йому листи Ликери Іванівни. За спогадами правнука Тараса по сестрі Катерині письменника Д. Ф. Красицького, він ще підлітком неодноразово відвідував поетову наречену в Каневі разом із батьком.

Переживши свого коханого на 56 років, Ликера Полусмак закінчила свої дні в канівській богадільні. 4 (17) лютого 1917 р. її не стало. Ликера просила поховати її на Монастирці, урочищі, найближчому до Чернечої гори. Однак поховали Ликеру в іншому місці. Тривалий час нічого не було відомо про могилу «Тарасової нареченої». Її віднайшла аж 1982 р. З. Тарахан-Бережа, завдяки місцевому мешканцю Бондаренку, якого Ликера в дитинстві врятувала, тому він і доглядав її поховання. Зусиллями згаданої дослідниці 1989 р. на могилі поставлено новий пам'ятник, на якому закарбували такі слова: «Тут поховано наречену Тараса Шевченка Ликерію Іванівну Полусмакову (1840–1917)» та рядки з поезії Тараса Шевченка «Барвінок цвів і зеленів...». З 1991 р. могилу Л. І. Полусмак визнано пам'яткою історії.

Найповніші відомості про Ликерину долю і про її перебування в Каневі збирила дослідниця З. Тарахан-Бережа (1998). Найперше, чим ми завдячуємо їй, це відновленням чесного імені та істинного портрета Ликери. На основі численних спогадів, свідчень, перевірених фактів, З. Тарахан-Бережа дійшла справедливого висновку: «... те, що сказав народ про Шевченкову наречену,

діаметрально протилежне тому, що сказало про неї поетове оточення» (там само, 1998). Ликера працювала все життя. Вона була швачкою: шила верхній і спідній одяг, вишивала. Отже, не була тим ледащом, як про неї відгукувалися наші «щирі» земляки, не була нечепурею, розпусницею, мала пристойний вигляд. До глибокої старості не втрачала своєї привабливості. «Єдине, що залишилося від неї на згадку людям, — написала З. Тарахан-Бережа, — ... рушник, майже чотириметровий, з домотканого полотна ... з вишитою посередині літерою її імені. Над нею — круглий віночок, а збоку — півні ... За переказами відомо, що Тарас Шевченко хотів мати на весіллі саме рушник із півнями» (Дудар, 2017).

Висновки. Тарас Шевченко присвятив Ликері Полусмаковій три поезії і художній портрет. Поезія «Ликері» написана під час розпалу їхнього кохання, у якій жевріла надія поета на близьке і незворотне щастя. Поезія «Барвінок цвів і зеленів...» змальовує відчуття поета від втрати нареченої, за якою поет сумує і щиро жалкує, що так сталося. У поезії «Л.» («Поставлю хату і кімнату...»), написаній за два тижні до смерті Шевченка, відкарбувалися душевний біль від розриву з Ликерою та цілковита зневіра в нездійсненні мрії — удвох, укупочці облаштувати рай.

У художньому портреті Ликери оприявнилися істинні почуття Тараса, на які вона повною мірою відповіла після його смерті. Її вчинок набуває емоційно-екзистенційного сенсу, що виводить художні тексти Тараса Шевченка на онтологічний вимір, буття художності проявляється в найсуттєвішому — «людському», «людяному». Ликера через потрясіння, переживання, спокуту і каяття приходить до усвідомлення (можливо, ірраціонального) величі й самого Тараса і його хай неоціненого свого часу, але щирого почуття любові до неї. Своєю жертвовою присутністю, перебуванням упродовж років (близько 10) поруч свого коханого, вона віддала сповна йому свою шану і любов.

Талановита поетеса Світлана Герейло написала поезію «Портрет Ликери Полусмак», у якій, на наше переконання, розкрила істинний підтекст стосунків між Тарасом і Ликерою. І підтверджує це портрет коханої, написаний поетом: «Такою

він мене любив» — то промовляють її очі, / як дві зорі в темноті ночі, / З такою з серцем говорив... / І так любив, що аж прокляв... / І не знайшов у серці для прощення / Ні слова, ні добра, ні одкровення, / А я ж була тоді дівчачою. / дурним, невільним і знадливым, / І не вгадала, що то є / Єдине щастячко моє!.. І тільки сум в куточках

уст / І чорних брів чайні крила... / Такою ти для нас лишилась, / Такою він тебе любив».

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження Шевченківської інтимної лірики, поза сумнівом, відкриють можливості для висвітлення ще незнаних іпостасей великого поета, які водночас збагатять сторінки культури України.

Список посилань

- Бергсон, А. (1999). *Творча еволюція. Матерія і пам'ять*. Харвест.
- Бовсунівська, Т. (1999). *Художня концепція жінки в творчості Тараса Шевченка*. Дивослово.
- Бородина, В., & Павлюка, М. (1982). *Спогади про Тараса Шевченка*. Дніпро.
- Будник, О. Б. (2017). Кохання в драмі життя Тараса Шевченка. *Обрії*, 1 (44), 7–10. https://ippo.if.ua/images/stories/Obrii_2013/obrii_2017_1.pdf
- Доманицький, В. (1908). *Україніца в альбомі М. Гербеля*. ЗНТШ.
- Дудар, О. (2017, Березень 09). Невідомий Шевченко: останні наречені поета. *Дивись Info*. <https://dyvys.info/2017/03/09/nevidomyj-shevchenko-ostanni-narecheni-poeta/>
- Жур, П. (2003). *Труди і дні Кобзаря*. Дніпро.
- Зайцев, П. (2004). *Життя Тараса Шевченка*. Обереги.
- Кейда, Ф. (2003). «Подай їй долю на сім світі...»: (Проблематика жіночої лірики Тараса Шевченка). *Наука і сучасність: збірник наукових праць* (Т. 37, сс. 113–121).
- Кибальчич, Н. (1890). *Воспоминания о Т. Г. Шевченко: Из рассказов моей матери*. Киевская старина.
- Новиченко, Л. (2003). *Лірика Тараса Шевченка*. Слово і час.
- Павлюк, М. (1976). Шевченко і Гербель. *Збірник праць двадцять першої та двадцять другої наукових шевченківських конференцій*, 155.
- Пригоровський, В. (2013). До питання про Шевченкову «любову» з-під Ніжина. *Сіверянський літопис: всеукраїнський науковий журнал*, 4/6, 52–59.
- Тарахан-Берега, З. (1998). Скорботна постать на Шевченковій могилі. *Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової гори*, 173–180. Родовід.
- Ткаченко, А. (2003). Спокуса і спокута: фактажний і моральний фон «Ликериного циклу». *Літературна Україна*, 24, 3.
- Ткаченко, А. (2013). Ликері (Аналіз та інтерпретація поезії Шевченка). *Шевченківська енциклопедія: в 6 т.* (Т. 3, сс. 744–746). НАН України.
- Федченко, П. (1989). *Тарас Григорович Шевченко*. Наукова думка.
- Чамата, Н. (1996). *Барвінок цвів і зеленів*. Слово і час.
- Чамата, Н. (2014). *Лірика Тараса Шевченка. Аналізи й інтерпретації*. Києво-Могилянська академія.
- Шевченко, Т. (1963). *Повне зібрання творів у десяти томах*. Видавництво Академії наук УРСР.
- Шевченко, Т. (2001–2005). *Зібрання творів: У 6 т.* (Т.1, Т.2, Т.6.). Наукова думка.

References

- Berhson, A. (1999). *Creative evolution. Matter and memory*. Harvest. [In Ukrainian].
- Bovsunivska, T. (1999). *The artistic concept of woman in the works of Taras Shevchenko*. Dyvoslovo. [In Ukrainian].
- Borodina, V., & Pavliuka, M. (1982). *Memories of Taras Shevchenko*. Dnipro. [In Ukrainian].
- Budnyk, O. B. (2017). Love in the drama of Taras Shevchenko's life. *Obrii*, 1 (44), 7–10. https://ippo.if.ua/images/stories/Obrii_2013/obrii_2017_1.pdf. [In Ukrainian].
- Domanytskyi, V. (1908). *Ukrainica in the album of M. Herbel*. Notes of the Shevchenko Scientific Society. [In Ukrainian].
- Dudar, O. (2017, March 09). Unknown Shevchenko: the last brides of the poet. *Dyvys Info*. <https://dyvys.info/2017/03/09/nevidomyj-shevchenko-ostanni-narecheni-poeta/>. [In Ukrainian].
- Zhur, P. (2003). *Works and days of Kobzar*. Dnipro. [In Ukrainian].
- Zaitsev, P. (2004). *The life of Taras Shevchenko*. Oberehy. [In Ukrainian].
- Keida, F. (2003). “Give her a fate on the seven worlds...”: (Problems of Taras Shevchenko's female lyrics). *Nauka i suchasnist: a collection of scientific works* (Vol. 37, pp. 113–121). [In Ukrainian].
- Kybalchych, N. (1890). *Memories of Taras Shevchenko: From the stories of my mother*. *Kievskaiia starina*. [In Ukrainian].

- Novychenko, L. (2003). Lyrics of Taras Shevchenko. *Slovo i chas*. [In Ukrainian].
- Pavliuk, M. (1976). Shevchenko and Herbel. *Collection of works of the twenty-first and twenty-second scientific Shevchenko conferences*, 155. [In Ukrainian].
- Pryhorovskiy, V. (2013). On the question of Shevchenko's "darling" from Nizhyn. *Siverianskyi litopys: all-Ukrainian scientific journal*, 4/6, 52–59. [In Ukrainian].
- Tarakhan-Bereza, Z. (1998). A mournful figure on Shevchenko's grave. *Sviatynia. Naukovo-istorychnyi litopys Tarasovoi hory*, 173–180. Rodovid. [In Ukrainian].
- Tkachenko, A. (2003). Temptation and Atonement: Factual and Moral Background of the "Lykera's Cycle". *Literaturna Ukraina*, 24, 3. [In Ukrainian].
- Tkachenko, A. (2013). Lykery (Analysis and interpretation of Shevchenko's poetry). *Shevchenkivska entsyklopediia: in 6 vols.* (Vol. 3, pp. 744–746). National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Fedchenko, P. (1989). *Taras Hryhorovych Shevchenko*. Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Chamata, N. (1996). Periwinkle bloomed and turned green. *Slovo i chas*. [In Ukrainian].
- Chamata, N. (2014). *Taras Shevchenko's lyrics. Analyzes and interpretations*. Kyiv-Mohyla Academy. [In Ukrainian].
- Shevchenko, T. (1963). *Complete works in ten volumes*. Publishing house of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. [In Ukrainian].
- Shevchenko, T. (2001–2005). *Collected works: In 6 volumes* (Vol. 1, Vol. 2, Vol. 6). Naukova dumka. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 07.03.2024

В. А. Герасимчук

доктор філософських наук, професор, кафедра української мови, літератури та культури, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

V. Herasymchuk

Doctor of Philosophical Sciences Professor, Department of Ukrainian Language, Literature and Culture, National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine